

Nové knihy

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 67 (2022), No. 3, 196–198

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/151046>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2022

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library*
<http://dml.cz>

Nominovat může kdokoliv, žáci, studenti, kolegové, zástupci poboček JČMF. Na nominované osoby nejsou stanovena žádná další omezení, týkající se např. členství v JČMF nebo státní příslušnosti. Nominace pro kolektiv jsou povoleny pro stejný projekt nebo pro společnou práci, která byla dokončena v posledních dvou letech. Kandidáti mohou být navrhováni jinými osobami nebo mohou svou nominaci podat sami za sebe. Všechny nominace budou posuzovány stejným způsobem bez ohledu na způsob nominace.

Návrhy se podávají prostřednictvím

elektronického formuláře, který je na webu <https://www.jcmf.cz/?q=cz/node/2186>.

Uzávěrka je 31. prosince 2022.

O udělení cen rozhodne nezávislá porota složená z předních fyziků z akademických pracovišť a škol v České republice. Vítězové budou vyhlášeni v únoru 2023.

Více informací o práci a zásluhách prof. Martina Černohorského nejen pro fyziku je k dispozici v medailonku na webu <https://www.jcmf.cz/?q=cz/node/2187>.

Jindřiška Svobodová

nové knihy

*Masarykova univerzita,
Brno, 2017, 185 stran,
ISBN 978-80-210-8920-4*

Tato velmi kvalitní a záslužná publikace již není zcela nová, neměla by však zůstat nepovšimnuta. O světově proslulém českém matematikovi a spolupracovníkovi Alberta Einsteina se u nás mnoho nepsalo. V roce 1969 napsali osobní vzpomínky prof. F. Nožička², žák V. Hlavatého, a prof. M. Brdička³. V Pokrocích věnoval V. Hlavatému v roce 1993 O. Kowalski podnětný článek⁴, opírající se o zajímavé archivní dokumenty a Hlavatého korespondenci.

Autorský kolektiv této monografie, tvořený matematiky z Masarykovy univerzity (H. Durnová a V. Žádník) a Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava (J. Kotůlek), provedl důkladný průzkum domácích a zejména zahraničních archivů a prostudoval i odborné pub-

HELENA DURNOVÁ, JAN KOTŮLEK,
VOJTĚCH ŽÁDNÍK:
VÁCLAV HLAVATÝ (1894–1969).
Cesta k jednotě

²F. Nožička: *Profesor Václav Hlavatý, český matematik světového jména*, Čas. pěst. mat. 94 (1969), 374–380.

³M. Brdička: *Několik vzpomínek na prof. PhDr. Václava Hlavatého*, Čs. čas. fyz. A19 (1969), 557–579.

⁴O. Kowalski: *Věnováno Václavu Hlavatému (Některé dokumenty o životě a díle)*, PMFA 38 (1993), 65–81.

likace V. Hlavatého. To autorům umožnilo vkládat do historického popisu i vysvětlující výklad důležitých matematických výsledků V. Hlavatého a používaných pojmů.

Životní osudy Václava Hlavatého byly výrazně ovlivněny dramatickými historickými událostmi a autoři těmto okolnostem a souvislostem věnují cílevědomou pozornost. Zároveň nás informují o stavu matematiky ve světě i u nás. Tomu je věnována již úvodní 1. kapitola zaměřená zejména na diferenciální geometrii, které se Václav Hlavatý celoživotně věnoval. Další kapitoly pak sledují jeho jednotlivé životní etapy.

Ve 2. kapitole *Zrození matematika (1894 až 1923)* se dočteme, že Václav Hlavatý se narodil 27. ledna 1894 v Lounech, kde také vystudoval místní reálku. S maturitou na reálce (v roce 1913) se nemohl zapsat na univerzitu, zvolil proto studium strojního inženýrství na české technice. V akademickém roce 1914/1915 však přestoupil na obecné oddělení ke studiu učitelství na středních školách (zaměřil se na matematiku a deskriptivní geometrii). Zároveň se zapsal jako mimořádný posluchač na české univerzitě. V červnu 1915 byl však povolán do armády. Využil možnosti přihlásit se do poddůstojnické školy, ke konci války byl nasazen na italskou frontu, kde byl zajat a v lednu 1919 přijat do čs. domobrany v Itálii. S ní se v červnu 1919 vrátil do Československa. Snažil se pak dokončit své studium, na jaře 1920 složil zkoušky učitelské způsobilosti a nastoupil na reálku v rodných Lounech. Tam se též oženil se svou studentkou láskou Věnceslavou Opltovou a jako nadaný houslista se též aktivně podílel na tamním kulturním životě. Zájem o matematiku však převážil, v roce 1921 předložil disertační práci z oblasti diferenciální geometrie a složil rigorózní zkoušky. V létě 1923 opustil Louny a od září nastoupil

na reálku v pražském Podskalí. Získal tak možnost se setkávat nejen s pražskými, ale i se zahraničními matematiky. V tomto období vyšly i jeho první odborné články.

Následující 3. kapitola *Přes habilitaci k profesuře (1923 až 1931)* začíná líčením, jak se V. Hlavatému podařilo v r. 1924 získat půlroční studijní pobyt na technice v holandském Delftu u předního odborníka v oblasti diferenciální geometrie J. A. Schoutena. S ním navázal celoživotní přátelství a získal i další důležité kontakty. Autoři dále připomínají, že V. Hlavatý si byl plně vědom souvislosti neeukleidovské a diferenciální geometrie s obecnou teorií relativity (o speciální teorii relativity se zajímal již jako kvartán na reálce). V r. 1924 předložil po dohodě s prof. Bohumilem Bydžovským habilitační práci *O kongruencích v neeukleidovských prostorech*. Po přiznání habilitace v dubnu 1925 začal přednášet jako soukromý docent pražské české univerzity a požádal o přenesení habilitace též na vysokou školu strojního a elektrotechnického inženýrství ČVUT. V r. 1926 vydal v edici JČSMF Kruh *Úvod do neeukleidovské geometrie*. Na jaře 1927 požádal o Rockefellerovo stipendium, které využil ke studijnímu pobytu v Římě u prof. Levi-Civity a v Paříži u Élie Cartana; po prodloužení stipendia strávil ještě 4 měsíce v Oxfordu. Tyto studijní pobyty, v knize podrobně popsání, měly na práci V. Hlavatého a jeho další směřování zásadní vliv – během nich vzniklo i 16 jeho publikací. Po úmrtí prof. Vorovky v únoru 1929 byl V. Hlavatý navržen komisi jako jeho nástupce ve funkci profesora filozofie exaktních věd – jmenován byl mimořádným profesorem filozofie matematiky a geometrie v r. 1931. Období 1929–1931 bylo náročné v jeho osobním životě – rozešel se se svou ženou a posléze se podruhé oženil s Olgou roz. Neumannovou, se kterou pak měl dceru Olgu.

Jeho působení v následujících letech je věnována 4. kapitola *Profesorem v Praze (1931 až 1938)*. Měl mj. na starosti čtyřsemestrální kurz geometrie, na jehož základě vydal v r. 1937 učebnici *Diferenciální geometrie křivek a ploch a tensorový počet*. Ta byla záhy přeložena též do němčiny, ale vyjít mohla až v r. 1939 v Holandsku. Od září 1937 absolvoval V. Hlavatý dvousemestrální stipendijní pobyt v Princetonu, kde se poprvé setkal s Albertem Einsteinem.

5. kapitola má výstižný název *Ve víru politiky (1938 až 1949)*. Po uzavření českých vysokých škol v r. 1939 se V. Hlavatý věnoval organizační práci pro JČMF (až do jejího zániku v r. 1943) a psaní učebnic *Diferenciální přímková geometrie I a II* (1941) a *Projektivní geometrie I a II* (1944 a 1945). Ještě za okupace a pak po osvobození se zapojil i do politické činnosti, v dubnu 1946 se stal na krátkou dobu (do voleb v květnu) poslancem Prozatímního Národního shromáždění za Československou stranu národně socialistickou. Stavěl se proti „jednotné škole“ (v této i v dalších záležitostech polemizoval s prof. E. Čechem) i proti dalším projevům plíživé „sovětizace“. Koncem roku 1946 uskutečnil tříměsíční cestu po Spojených státech. Když se v únoru 1948 naplnily jeho obavy z politického vývoje, rozhodl se využít pozvání z Indiana University v Bloomingtonu a v srpnu 1948 odjel s rodinou do USA. Dvě následující kapitoly jsou věnovány jeho tamnímu působení.

V. Hlavatý se od r. 1950 začal intenzivně zabývat geometrickými otázkami spojenými s jednotnou teorií pole, o jejíž vybudování se snažil Albert Einstein (a i další významní fyzikové) již v mezi-

válečném období. V. Hlavatý navázal písemný styk s A. Einsteinem a E. Schrödingerem, publikoval řadu odborných článků a v r. 1958 vydal knihu *Geometry of Einstein's unified field theory*. Tyto a další zajímavé události jsou podrobně popsány v 6. kapitole *Geometrie pro jednotnou teorii pole (1949 až 1958)*.

V. Hlavatý, který získal americké občanství až v r. 1958, se v USA významně zapojil i do činnosti československých exilových organizací, přednášel, psal do exilových časopisů. V r. 1958 se stal prvním předsedou nově založené Společnosti pro vědu a umění (místopředsedy byli právník Vratislav Bušek a dirigent Rafael Kubelík). Za podpory Fulbrightovy komise vykonal v roce 1961 osmiměsíční přednáškové turné, během něhož měl 60 přednášek (věnovaných mj. i filozofii vědy) ve 14 zemích světa. Těmito aktivitám je věnována 7. kapitola *Americkým občánem (1958 až 1969)*. V jejím závěru jsou zmíněna i matematická témata, kterými se V. Hlavatý zabýval až do své smrti 11. 1. 1969 v Bloomingtonu.

Autorskému kolektivu se podařilo ukázat významného českého a světově známého matematika jako vysoce svědomitého vysokoškolského učitele, který se obětavě a s láskou věnoval svým žákům a který navazoval a udržoval přátelské styky s matematiky po celém světě, i jako člověka, který se snažil přátelům a kolegům pomáhat v nejrůznějších problémech, často s využitím svých kontaktů. Tento portrét je doplněn mnoha zajímavými, vždy pečlivě zdokumentovanými podrobnostmi a též bibliografií vědeckých prací Václava Hlavatého o 163 položkách.

Vladimír Roskovec